

PAPER DETAILS

TITLE: OMBUDSMANLIGIN ULUSLARARASI HUKUK SİSTEMLERİNDEKİ YERİ

AUTHORS: İslam Safa KAYA,Huzeyfe KARABAY

PAGES: 213-232

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/920831>

OMBUDSMANLIĞIN ULUSLARARASI HUKUK SİSTEMLERİNDEKİ YERİ

The Status of Ombudsman in International Law Systems

Doç. Dr. İslam Safa KAYA* - Av. Huzeyfe KARABAY**

Geliş Tarihi: 25.09.2019 Yayına Kabul Tarihi: 27.11.2019

Öz

Ombudsmanlık, geçmişten bugüne çeşitli uluslararası hukuk sistemlerinde mevcut olan ve devletler nezdinde birçok farklı yetki ile donatılmış bir hukuki denetim müessesesidir. İlk uygulamaları milattan önceki devirlere kadar uzanan bu kurum, günümüzde AB hukuk sisteminde, İskandinav hukuk sisteminde, Anglo-Sakson hukuk sisteminde ve Kıta Avrupası hukuk sisteminde farklı şekillerde uygulama alanı bulmaktadır. Çoğunlukla, Ombudsman'ın yargı makamları üzerinde denetim yetkisinin olmadığı görülmekle beraber, istisnai olarak yargı makamlarını da yetki kapsamına alarak eleştirilen bazı hukuki düzenlemelerin de mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, en geniş denetim yetkisinin İskandinav hukuk sistemlerinde olduğu görülmektedir. Bu hususlara ilaveten, zikredilen hukuk sistemlerinin bazılarında tek bir Ombudsman, uhdesinde olan tüm konularda denetim yetkisini haiz iken, bazılarında ise her alanda birden çok Ombudsman'ın görevlendirildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ombudsman, Uluslararası Hukuk, AB Hukuku, İskandinav Hukuku.

Abstract

The Ombudsman is a legal body of control, which is present in various international legal systems from the past to the present day and is equipped with many different powers. The first applications of this institution, dating back to the Christ era, are nowadays being used in different ways in the EU legal system, the Scandinavian legal system, the Anglo-Saxon legal system and the Continental European legal system. Mostly, it can be seen that the Ombudsman does not have jurisdiction over the judicial authorities, but there are also some legal acts that have been criticized by taking into account the jurisdiction of the judiciary. In this framework, it is seen that the largest audit authority is in Scandinavian legal systems. In addition to these issues, in some of the aforementioned legal systems, a single Ombudsman has the authority to audit all matters which are under its responsibility, while in others it is understood that more than one Ombudsman has been appointed in each area.

Keywords: Ombudsman, International Law, EU Law, Scandinavian Law.

*Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı, islamsafakaya_6@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5681-0756

** Kırıkkale Belediyesi, hkarabayy@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7640-187X

GİRİŞ

Canlı yaşamının olduğu her yerde uyumsuzlukların da olacağı aşîkardır. Bi-reylerin birlikte yaşayarak yaşamı kolaylaştırma algısının ortaya koyduğu bir so-nuç olan toplulaşma, şüphesiz ki beraberinde uyumsuzluk doğuran vakıaları da getirmiştir. Ortaya çıkan bu tip yerel uyumsuzlukları, yine kendi içerisinde çözme fikri, “arabulucu” kavramının doğmasını sağlamıştır. Eski çağlarda bireysel gayretlerle sürdürülmeye çalışılan bu faaliyet, sonraki dönemlerde yavaş yavaş kurumsal kimliğe bürünmüş, İslamiyet’in yayılması ile birlikte de günümüz Om-budsmanlık anlayışının profesyonel biçimde temellendirildiği bir mekanizma haline gelmiştir.

Günümüz hukuk sistemlerinde Ombudsmanlık, vatandaşın yanında olan ve devletin hukuka aykırı bazı iş ve işlemlerinin önüne geçmeyi amaçlayan bir müessesedir. Bu doğrultuda, genel olarak bireylerin yargı makamlarına başvuru-sundan önce başvurabileceği “son çıkış kapısı” olarak da görülen bu kurum, uluslararası hukuk sistemlerinde birtakım farklılıklar barındırmaktadır. Bazı sis-temlerde Ombudsmanlık kararı bağlayıcılık arz ederken, birçoğunda ise sadece tavsiye niteliğindedir. Ancak genel olarak, Ombudsman tarafından verilen karar-lara uyum istatistiklerine bakıldığında, tavsiye niteliğinde dahi olsa bu kararlara idari makamlarca uyulduğu ve meselelerin yargı makamlarına intikal ettirilme-den çözüme kavuşturulduğu gözlemlenmektedir.

Bu çalışmada, Ombudsmanlık müessesesinin tarihsel gelişimine kısaca de-ğinildikten sonra, farklı uluslararası hukuk sistemleri tek tek ele alınarak; yetki, kapsam ve bağlayıcılık konularındaki farklılıklar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu çerçevede AB hukuk sistemi, İskandinav hukuk sistemi, Anglo-Sakson hu-kuk sistemi ve nihayet Kıta Avrupası hukuk sistemindeki Ombudsmanlık hü-kümleri değerlendirilecektir.

1. OMBUDSMANLIK KURUMUNUN GEÇMİŞİ

Ombud sözcüğü İsveççe vekil, temsilci manasına gelmektedir.¹ Kamu gö-revlileri hakkındaki şikayetlerle ilgili olarak araştırma yapıp, rapor yazan devlet

¹ Süleyman ARSLAN (1986). İngiltere’de Ombudsman Müessesesi, *Amme İdaresi Dergisi*, C.19, S.1, s. 157.

memuruna ombudsman denmektedir.² Ombudsmanlığın temellerinin atılmasında Çin'deki Han Hanedanlığı (İ.Ö. 206-İ.S. 220) sırasında mevcut olan Yunan Kontrol Kurumu'nun, Roma'daki Halk Tribünleri'nin, 17. yüzyıl Amerikan kolonilerindeki Censors kurumlarının etkili olduğu savunulmakla birlikte, bazı kaynaklarda Hz. Muhammed'in vefatından sonra Hz. Ömer'in (634-644) kurduğu, halkın şikâyetlerini bildirebileceği idari denetim mekanizması olan muhtesib kurumunun ombudsmanlığın esin kaynağı olduğu kabul edilmektedir.³

1709'da Ruslarla yaptığı savaşın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda birkaç yıl yaşayan İsveç Kralı XII. Charles, o sıralarda Osmanlı İmparatorluğu'nda uygulanan Kâdilkudât, Divan-ül Mezâlim ve Hisbe kurumlarından etkilenmiştir.⁴ Osmanlı'da bulunduğu sırada Kral XII. Charles, İsveç'in ülke idaresini ve yargısını kendisi adına denetleyecek bir kişiyi görevlendirmiştir.⁵ İlk İsveç Ombudsmanı, Yüksek Krallık Ombudsmanı olarak adlandırılmışken daha sonra Ombudsman, Adalet Şansölyesi ismini almıştır. Adalet Şansölyesi ilk defa 1776'da İsveç Parlamentosu'nda seçimle iş başına getirilmiş ve böylece Parlamento Ombudsmanlığı kurumunun çerçevesi çizilmiştir.⁶ 1809 yılında İsveç'te anayasal bir kurum haline getirilen ombudsmanlık, 1919 yılında Finlandiya'da, 1952'de Norveç'te ve 1953 yılında da Danimarka'da uygulanır duruma gelmiştir. Kamu denetçiliğinin yayılmasında İskandinav ülkelerindeki ilk dalganın ardından ikinci dalga Avrupa ülkelerine doğru olmuştur. 1957 yılında Almanya, 1973 yılında Fransa, 1974 yılında ise İtalya Ombudsmanlığı kabul etmiştir. Üçüncü dalga, Anglo-Sakson ülkelerine doğru gerçekleşmiş; 1962 yılında Yeni Zelanda, 1967'de İngiltere, 1970'te Kuzey İrlanda ve 1966'da Arizona-ABD'de genişleme devam etmiştir. Ombudsmanlık kurumu Rusya ve eski Sovyet ülkelerine dördüncü dalgayla ulaşmış; 1994 yılında Romanya, 1997 yılında Rusya Federasyonu Ombudsmanlık kurumunu tesis etmiştir.⁷

Türkiye'de 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylaması ve Anayasa değişikliğiyle beraber denetim sistemine, ombudsmanlık kurumu (Kamu Denetçi-

² Kemal ÖZDEN (2010). *Ombudsman ve Türkiye'deki Tartışmalar*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 24.

³ B. Zakir AVŞAR (2007). *Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi*, Asil Yayınları, Ankara, s. 35.

⁴ Müslüm AKINCI (1999). *Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman*, Beta Yayınları, İstanbul, s. 267.

⁵ Tufan ERHÜRMAN (1998). Ombudsman, *Amme İdaresi Dergisi*, C.31, S.3, s. 90.

⁶ Claes EKLUNDH (2000). Ombudsman – İsveç'te Parlamento Ombudsmanları, *Hukuk Kurultayı 2000*, s. 476.

⁷ Hasan Tahsin FENDOĞLU (2010). Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık), *SDE Analiz*, Ankara, s. 6.

liği Kurumu) eklenmiştir.⁸ 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanununun 29.06.2012 tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanmasının ardından faaliyete başlayan Kamu Denetçiliği Kurumunun amacı, kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturarak, idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak olarak belirlenmiştir.⁹

2. AVRUPA BİRLİĞİ HUKUKU’NDA OMBUDSMANLIK

Maastricht Antlaşması ile AB kurumsal yapısına kazandırılmış bir kurum olan Avrupa Ombudsmanı, Avrupa Parlamentosu tarafından yenilenebilen beş yıllık bir süre için atanır ve bağımsızlığı da anlaşmalarda teminat altına alınmıştır. AB’nin İşleyişine Dair Anlaşma’nın 20. maddesinde Avrupa Ombudsmanı’na başvurmak Birlik vatandaşlarının hakları arasında sayılmaktadır. Anlaşma’nın 228. maddesi uyarınca Avrupa Parlamentosu tarafından seçilen Avrupa Ombudsmanı’na Birliğin her vatandaşı veya ikametgahı ya da tüzüğüne göre merkezi bir üye devlette bulunan her gerçek ve tüzel kişi başvurabilir. Anılan kişiler, Birlik organları, kurumları veya diğer birimlerinin faaliyetlerinde kötü yönetime ilişkin şikâyetleri Avrupa Ombudsmanına iletirler ve Ombudsman bunları araştırarak rapor hazırlar. Avrupa Birliği Adalet Divanının yargısal yetkilerini kullandığı sıradaki faaliyetleri ise bu kapsamda değildir. Ayrıca, Ombudsman’a iletilen bir konunun daha sonra yargıya intikal etmesi halinde de Ombudsman işlemi dava sonuna kadar erteleyerek, yargı kararına göre konu hakkında ne yapılacağını kararlaştıracaktır. Ombudsman re’sen soruşturma başlatabileceği gibi, doğrudan veya bir Avrupa Parlamentosu üyesi aracılığıyla kendisine iletilecek şikâyetleri de inceleyebilecektir. Ombudsman, şikâyetin doğruluğuna ilişkin bulgulara ulaştığında, üç aylık bir süre içinde cevap verilmesi için ilgili kuruma başvuracak ve kurumun cevabını, kendi görüşünü de ekleyerek, Avrupa Parlamentosuna ve ilgili kuruma sunacaktır. Ayrıca, her yıl soruşturmalarının sonuçlarını içeren bir genel rapor da Ombudsman tarafından Avrupa Parlamentosu’na sunulmaktadır.¹⁰

⁸ Hasibe USTA (2014). Türkiye’de Ombudsman (Kamu Denetçiliği) Kurumu, *Denetim Dergisi*, S. 14, s. 62.

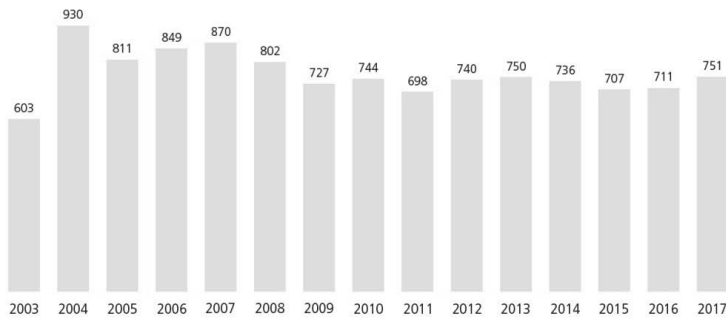
⁹ Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu, m. 1.

¹⁰ AB (2019). “Avrupa Ombudsmanı”, https://www.ab.gov.tr/_45639.html (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

Avrupa Parlamentosu 12 Temmuz 1995 yılında, ilk Avrupa Birliği Ombudsmanı olarak Finlandiya'nın Adalet Eski Bakanı Bay Jacob Söderman'ı atamıştır. Söderman, 1999 yılında beş yıllık bir süre için yeniden seçilmiştir.¹¹ Şu anda Emily O'Reilly Avrupa Birliği Ombudsmanı olarak görev yapmaktadır.¹²

AB Ombudsmanlığının 2017 yılında yayınladığı raporda, 2003-2017 yılları arasında Avrupa Ombudsmanlığı'nın yetkisine giren şikâyetlerin sayısı ile aynı yıllar arasında Avrupa Ombudsmanlığı'nın yetkisi dışındaki şikâyetlerin sayısı aşağıda Şekil 1 ve Şekil 2'de gösterilmiştir.¹³

Number of complaints inside the mandate of the European Ombudsman
2003-2017

European Ombudsman

www.ombudsman.europa.eu

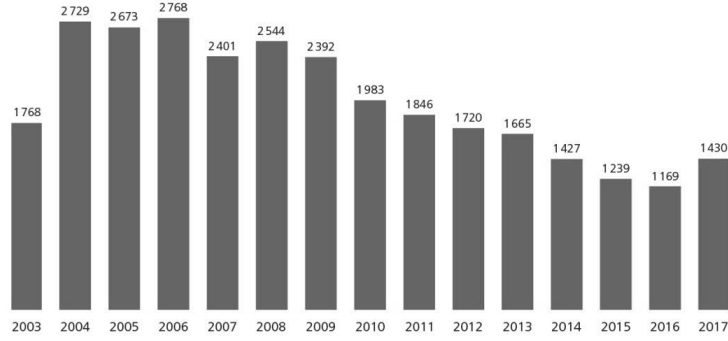
Şekil 1. 2003-2017 yılları arasında Avrupa Ombudsmanlığının yetkisine giren şikâyetlerin sayısı

¹¹ Gamze Yudum DEMİRAL (2009). Uluslararası Uygulamalar Işığında Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara, s. 85.

¹² EUROPARL (2019). "Emily O'REILLY Re-elected as European Ombudsman", <http://www.europarl.europa.eu/ireland/en/news-press/emily-o-reilly-re-elected-as-european-ombudsman> (Erişim Tarihi: 18.02.2019).

¹³ European Ombudsman (2017). "Annual Report 2017", <https://www.ombudsman.europa.eu/en/annual/en/94827> (Erişim Tarihi: 17.02.2019), s. 38.

**Number of complaints outside the mandate of the European Ombudsman
2003-2017**

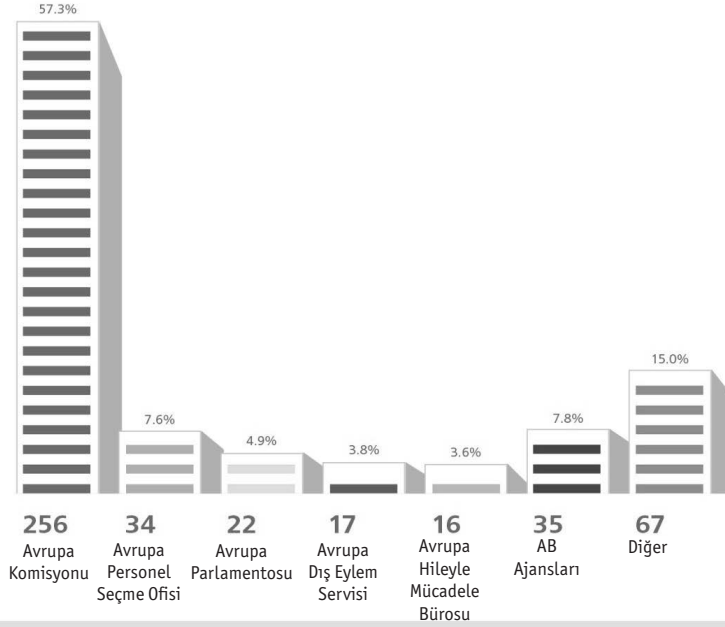
European Ombudsman
www.ombudsman.europa.eu

Şekil 2. 2003-2017 yılları arasında Avrupa Ombudsmanlığının yetkisi dışındaki şikâyetlerin sayısı

Aynı raporda Avrupa Ombudsmanı tarafından 2017 yılında yapılan araştırmaların ilgili olduğu kurumların hangileri olduğuna da değinilmiştir (Şekil 3).¹⁴

¹⁴ EO Annual Report 2017, s. 39.

Inquiries conducted by the European Ombudsman in 2017 concerned the following institutions

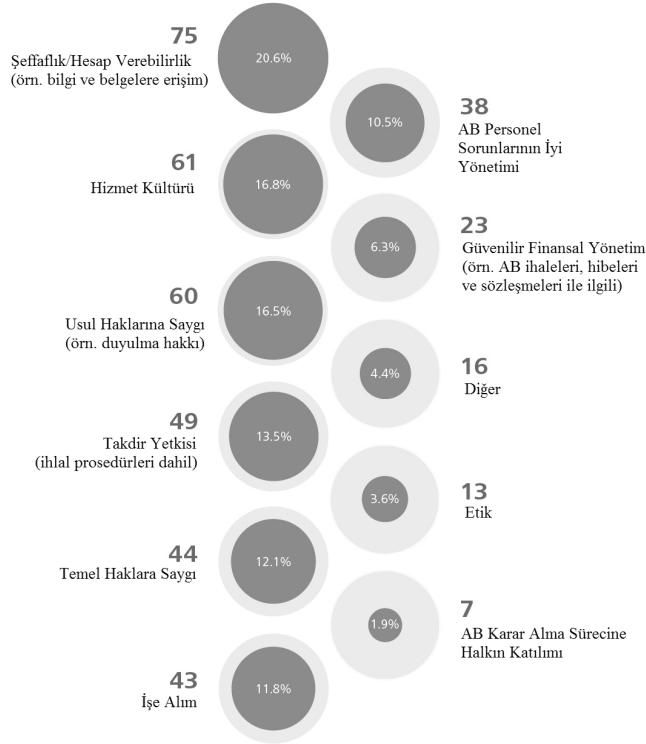
European Ombudsman
www.ombudsman.europa.eu

Şekil 3. Avrupa Ombudsmanı tarafından 2017 yılında yapılan araştırmaların ilgili olduğu kurumlar

Raporda ayrıca Avrupa Ombudsmanı tarafından 2017 yılında kapatılan soruşturmaların konusu detaylandırılmıştır. Aşağıdaki Şekil 4'te bu konuların neler olduğu görülmektedir.¹⁵

¹⁵ EO Annual Report 2017, s. 40.

Subject matter of inquiries closed by the European Ombudsman in 2017

Not: Ombudsman bazı durumlarda iki veya daha fazla konuyla ilgili soruşturmaları kapatmıştır. Bu nedenle, yukarıdaki yüzdelerin toplamı %100'den fazladır.

European Ombudsman

www.ombudsman.europa.eu

Şekil 4. Avrupa Ombudsmanı tarafından 2017 yılında kapatılan soruşturmaların konusu

Avrupa Ombudsmanının kararları bağlayıcı bir nitelik taşımaz. İdare tarafından verilen bir kararın Ombudsman tarafından değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması mümkün değildir; ancak Ombudsman'ın aldığı kararlar, ilgili kurumlar bakımından tavsiye niteliği taşır.¹⁶

¹⁶ Emre KAYA (2018). Ombudsmanlık Kavramı ve Dünyada Ombudsmanlık Uygulamaları, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, C.4, S.8, s. 167.

3. İSKANDİNAVYA HUKUK SİSTEMİNDE OMBUDSMANLIK

Ombudsmanlığın İskandinav ülkelerinde önemli bir misyonu vardır. Nitekim İsveç'te ortaya çıkan kurum, diğer İskandinav ülkelere de yayılarak etki alanını arttırmıştır. İlk olarak İsveç'te uygulamanın nasıl olduğuna değinelim.

İsveç'te Ombudsmanlık, 1915 yılına kadar bir Ombudsman'dan müteşekkil iken; 1915-1968 arasında biri sivil biri de askeri işlerden sorumlu iki Ombudsman'dan oluşmaktaydı. 1972-1976 yılları arasında Ombudsman sayısı üçe yükseltilmiştir. Bugün İsveç'te parlamento tarafından seçilen dört Parlamento Ombudsman'ının haricinde, hükümet tarafından atanan Etnik Ayrıma Karşı Ombudsman, Çocuk Ombudsmanı, Tüketici Ombudsmanı, Eşit Fırsatlar Ombudsmanı, Özürlülerin Ombudsmanı ile medyanın baskın olduğu Basın Ombudsmanı'nın varlığından söz edilebilir.¹⁷ Parlamento tarafından seçilen Ombudsmanların görevi, parlamentonun hükümet üzerindeki kontrolünü gerçekleştirmektir.¹⁸ Parlamento'da oy birliği ile ve gizli oylama neticesinde seçilen Parlamento Ombudsmanları'ndan biri Baş Ombudsman olmakta ve bu Ombudsman, genel uygulama esaslarını belirleyen kararların icrası ile Ombudsman personelinin alakadar eden hususlarda yetkili sayılmaktadır. İkinci Ombudsman; mahkemeler, savcılar, polis ve hapishaneler konusunda yetki sahibidir. Üçüncü Ombudsman, silahlı kuvvetlere ilişkin konularda yetkili iken; dördüncü ombudsman vergiler ve sosyal güvenlik alanında oluşabilecek ihtilaflarda yetkilidir.¹⁹

İsveç'te parlamentoca seçilen dört Ombudsman, dört yıl süre için seçilmektedir. Parlamento genel kurul toplantısında oy birliği şartıyla seçilmiş olmak gerekir. Ombudsman seçilebilmek için herhangi bir özel niteliğe ihtiyaç duyulmamaktadır. İsveç vatandaşı her kadın ya da erkek, bu görev için aday gösterilebilmektedir. Parlamentonun seçtiği Ombudsman, dönem sayısına bakılmaksızın tekrar seçilebilmektedir.²⁰

İsveç'te Ombudsman birçok alanda denetim yetkisini haizdir. Bu bakımdan Ombudsman, İsveç'te en geniş denetim mekanizmasıdır. Denetim kapsamına

¹⁷ Oğuz BABÜROĞLU ve Nevra HATİPOĞLU (1997). **Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi: Devlette Bir Toplam Kalite Mekanizması Örneği**, TÜSİAD Yayını, İstanbul, s. 37.

¹⁸ Claes EKLUNDH, a.g.e., s. 478.

¹⁹ B. Zakir AVŞAR, a.g.e., s. 62-63.

²⁰ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 54.

bütün devlet ve belediye kuruluşları ile bunların personelleri dâhildir. Ayrıca, davaların görüşülmesinin ve karara bağlanmasının makul bir süre içerisinde gerçekleştiğinin tespiti bağlamında tüm mahkemeler de denetlenmektedir.²¹ İsveç Kilisesi, piskoposları, rahipleri ve diğer personeli, askeri alayları ve denizcilik kuruluşlarını da kapsayarak silahlı kuvvetlerin sadece emretme pozisyonunda olan mensupları, gerçekleşmesi için kamu otoritesinin kullanılması gereken randevuları ve atamaları tutan kişiler ve devletin sahip olduğu kamu otoritesi kullanan kişiler denetim kapsamında olmakla beraber; parlamento üyeleri, parlamento-nun idari ve temyiz mercileri üyeleri, Seçim İnceleme Komitesi ve Parlamento Genel Sekreterliği üyeleri, yönetici ve yönetici yardımcısı dâhil olmak üzere İsveç Merkez Bankası Yönetim Kurulu, Milli Borç Ofisi yönetim kurulu ve komisyon üyeleri ile baş kontrolör, kabine bakanları, belediye konseyleri üyeleri, başsavcı kapsam dışında tutulmuştur. Ombudsmanların birbirlerini denetlemelerine de imkân yoktur. Ombudsmanlık kurumunda görev yapan, bağımsız yetkilerle donatılmamış alt bürokratlar için ise yeterli delil bulunması halinde Ombudsman'ın denetleme görevi doğabilir.²²

İsveç'in ardından Ombudsmanlık mekanizmasını çalıştıran ikinci İskandinav ülkesi Finlandiya olmuştur.²³ Finlandiya'da Ombudsman, daha önceden parlamentoya bildirilen adaylar arasından ve parlamento tarafından gizli oyla seçilmektedir. Ombudsman hukuk alanında üstün niteliklere sahip olmalı, ayrıca uzun süreli hukuk kariyeri bulunmalıdır. Parlamento üyeleri arasından Ombudsman seçilemez. Dolayısıyla bir parlamento üyesi Ombudsman olarak seçilirse, o üyenin Parlamento üyeliği düşer. Finlandiya'da uygulanan asistan Ombudsman da aynı şekilde seçilir ve aynı şartlar Asistan Ombudsman için de aranmaktadır. Asistan Ombudsman'a kural olarak ofisin başında olan Ombudsman'a verilen tüm yetkiler verilir. Danıştay'ın faaliyetlerinin yasal olup olmadığının denetlenmesi ile bakanlar ve iki Yüksek Mahkeme'nin hâkimleri aleyhine açılan davalarla sadece ofisin başındaki Ombudsmana yetki verilmiştir.²⁴

Finlandiya Ombudsmanı'nın temel görevi, kamu görevlilerinin ve otoritelerinin işleyişinin yasalara uygun olup olmadığını denetlemektir. Ombudsman'ın

²¹ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 55.

²² Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 55-56.

²³ Seda ÖZEKİCİOĞLU (2018). Ombudsmanlık Mekanizmasının Gelişimi: Avrupa Birliği ve Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.16, S.1, s. 163.

²⁴ Oğuz BABÜROĞLU ve Nevra HATİPOĞLU, a.g.e., s. 44.

yargı yetkisinin kapsamında, Finlandiya Ceza Kanunu'nda kamu görevlisi olarak tanımlanan herkes bulunur. Kamu idaresinin tamamı Ombudsmanın denetim kapsamına girmektedir. Ombudsman, hukuk mahkemelerinin ya da kamu kuruluşlarının oturumlarına ve Bakanlar Kurulunun toplantılarına herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan katılabilmektedir. Ombudsmanın faaliyet alanında; belediye hizmetleri, Finlandiya Kilisesi ve idari hizmet veren diğer kurumların varlığı da göze çarpmaktadır. Hükümetin işleyişi ile bakanları, silahlı kuvvetler, hapisaneler ve diğer cezaevleri ve Hukuk Mahkemeleri Ombudsmanca denetlenmektedir. Kamu otoritesi olarak nitelendirilmeyen Cumhurbaşkanı'nın ve Finlandiya Parlamentosu'nun faaliyetleri Ombudsman'ın denetim alanında bulunmamaktadır. Ombudsman'ın bizzat Cumhurbaşkanı, Finlandiya Anayasa Mahkemesi üyeleri ile Yüksek İdare Mahkemesi üyelerine karşı dava açmasında ise bir mani bulunmamaktadır. Ombudsman'ın denetim alanına Finlandiya Merkez Bankası ve Milli Emekli Kuruluşu gibi parlamentonun kontrolü altında olan kuruluşlar da girmektedir.²⁵

Finlandiya Parlamento Ombudsmanı 2018 yılında 5591 şikâyetle muhatap olmuştur. Bu sayı, 2017 yılında 6192 olan tüm zamanların rekorundan biraz düşük olmasına rağmen, Finlandiya için oldukça yüksek addedilmektedir. 2018'de en fazla şikâyet edilen idari şubeler; sosyal hizmetler (1097 şikâyet), polis teşkilatı (632 şikâyet) ve sağlık hizmetidir (612 şikâyet). Ombudsman, geçen yıl 5408 şikâyeti çözüme kavuşturmuştur. Sosyal hizmetler ile ilgili 1009 şikâyet, polis teşkilatıyla ilgili 622 şikâyet ve sağlıkla ilgili 580 şikâyet neticelendirilmiştir.²⁶

İsveç ve Finlandiya'nın ardından Ombudsmanlık kurumunu inceleyeceğimiz bir diğer İskandinav ülkesi Danimarka, İsveç ve Finlandiya'nın siyasal ve içtimali yapısına yakın bir ülkedir; ancak Danimarka'da 1954 yılına kadar Ombudsmanlık kurumuna rastlanmaz. 1954 yılında da sivil ve askeri yönetim ayrımı gözetilmeksizin yalnızca bir Ombudsman ataması gerçekleştirilmiştir.²⁷ Buna rağmen, Ombudsmanlık uygulamasının beş kıtaya yayılmasında Danimarka'nın rolü büyüktür. Danimarka'da, bilhassa İsveç ve Finlandiya Ombudsmanları gibi yargı organlarını da denetleyen ve savcı yetkilerine sahip bir Ombudsman mev-

²⁵ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 60.

²⁶ Parliamentary Ombudsman of Finland (2019). "Ombudsman Received over 5,500 Complaints in 2018", https://www.oikeusasiamies.fi/en_GB/-/oikeusasiamiehelle-ylti-5500-kantelua-vuonna-2018 (Erişim Tarihi: 17.02.2019).

²⁷ Emre KAYA, a.g.e., s. 162.

cut olmadığından, diğer ülkelerin yapısına daha kolay adaptasyon sağlayan bir sistemden bahsedilebilir.²⁸

Danimarka Parlamento Ombudsmanı'nın görevi dört yılla sınırlandırılmıştır. Ombudsman kadrosunun boş olması durumunda, her genel seçim sonrasında Danimarka Parlamentosu Ombudsman seçimi yapmaktadır. Ombudsman'a karşı güvensizlik duyulması halinde Danimarka Parlamentosu Ombudsmanı görevden alabilmektedir. Ombudsman, 70 yaşını doldurduğu ayın sonuna kadar görev yapabilmektedir.²⁹

Danimarka Parlamento Ombudsmanı'nın görev alanına giren denetim sahası, 12 Haziran 1996 tarihli ve 473 sayılı Danimarka Ombudsman Yasası'na göre belirlenmiştir. Ombudsman'ın denetimi sivil ve askeri merkezi hükümet yönetimi ve yerel hükümet idaresini kapsamakta; Kanun'daki ifadesiyle denetim alanının kamu idarelerinin tamamı olduğu anlaşılmaktadır. Mahkemeler ise kapsam dışı bırakılmıştır.³⁰

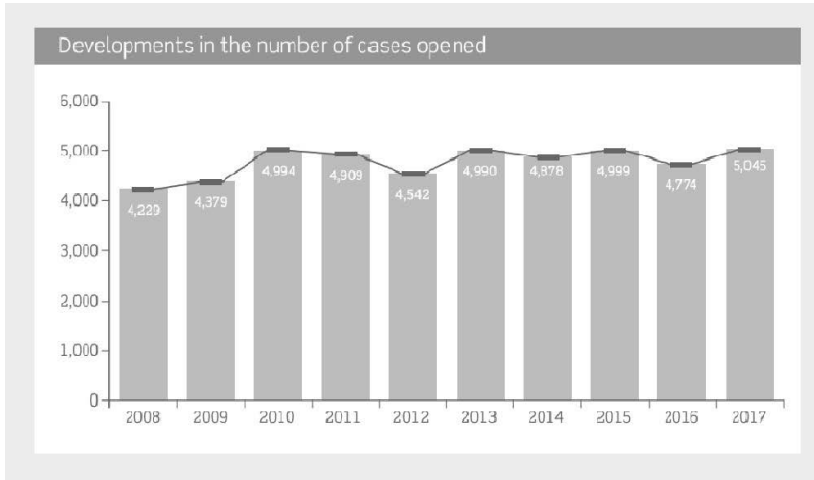
2018 yılında yayınlanan Danimarka Parlamento Ombudsmanı raporunda, 2008 yılından 2017 yılı sonuna kadar açılan dava sayılarındaki gelişim aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır.³¹

²⁸ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 63.

²⁹ T. B. ERDENGİ (2009). **Ombudsman: Dünya Uygulamaları ve Türkiye**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara, s. 52.

³⁰ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 64.

³¹ The Danish Parliamentary Ombudsman (2018). "Annual Report 2017", http://beretning2017.ombudsmanden.dk/english/annual_report_2017/ (Erişim Tarihi: 23.02.2019), s. 133.

Şekil 5. Danimarka Parlamento Ombudsmanı tarafından açılan dava sayısındaki gelişmeler

Norveç, İskandinav ülkeleri içerisinde Ombudsmanlık kurumunun işleyişi konusunda detaylandıracağımız son örnektir. Norveç'te Ombudsmanlık ilk olarak 1952 yılında askeri sorunlarla ilgili olarak kurulmuştur. İlk sivil Ombudsman ise Norveç Parlamentosu tarafından 1962 yılında seçilerek göreve başlamıştır.³²

Ombudsman, Norveç'te her genel seçim sonrası parlamento tarafından dört yıllık bir süre için seçilmektedir. Anayasa Mahkemesi hâkiminin taşıdığı niteliklere sahip olması gereken ombudsmanın parlamento üyesi olmaması gerekmektedir. Biri Sivil Ombudsman, diğeri Silahlı Kuvvetler Ombudsmanı olmak üzere Norveç Parlamentosu tarafından iki Ombudsman seçilmektedir.³³ Yeri gelmişken askeri ombudsmanlığın Norveç yanında günümüzde İsrail, Avustralya ve Namibya'da uygulandığını da belirtelim.³⁴

Sivil Ombudsman'ın yetki alanı Norveç kamu idaresini kapsar; ancak Kral tarafından benimsenmiş Danıştay kararları ile devletin özel bir kanuni ilişkide taraf olması halini de kapsayan özel anlaşmazlıklar denetimin kapsamı dışında tutulmuştur. Senato ve Temsilciler Meclisi'nin yasama faaliyetlerinde, Danıştay

³² İrfan KURUÜZÜM (2008). *Ombudsman Kurumu, Türkiye'de Uygulanabilirliği ve Kültür ve Turizm Sektörü İçin Bir Uygulama Model Önerisi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, s. 141.

³³ Gamze Yüdem DEMİRAL, a.g.e., s. 66.

³⁴ Ali Fuat GÖKÇE (2012). *Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi*, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.17, S. 2, s. 219.

tarafından alınan kararlarda, mahkemelerin ve başsavcının faaliyetlerinde ve belli bir şikâyetle konu olmayan yasal konularda da ombudsmanın yetkisi söz konusu değildir.³⁵

İsveç, Finlandiya, Danimarka ve Norveç Ombudsmanının aldığı kararların yaptırım gücünün bulunmadığını da yeri gelmişken ifade edelim.³⁶

4. ANGLO-SAKSON HUKUK SİSTEMİNDE OMBUDSMANLIK

Ombudsmanlık başlarda Kuzey Avrupa ülkelerine özgü bir kurum olarak nitelendirilirken, İngiltere'deki ve Yeni Zelanda'daki ilk uygulamalarla beraber Anglo-Sakson hukuk sisteminde de etkisini göstermeye başlamıştır.³⁷

İsveç, Finlandiya ve Danimarka'nın ardından Ombudsmanlık kurumunun kurulduğu dördüncü ülke Yeni Zelanda'dır.³⁸ Yeni Zelanda'da, Parliamentary Commissioner Act ile 1962 yılında kurulan Ombudsmanlık, 1975 yılında çıkarılan Ombudsman Act ile daha sistematik hâle getirilmiştir. Yeni Zelanda'da Ombudsman, 72 yaşına kadar görev yapabilmektedir. İç hukuk yollarının tamamı tüketilmeden Ombudsmana başvurabilmek mümkün değildir.³⁹

Ombudsmanlık kurumunun ilk yıllarında merkezi hükümet ve onun teşkilatı hakkındaki şikâyetler ele alınmaktayken, 1968 yılında Ombudsman'ın denetim alanına eğitim ve sağlık kurulları da dâhil edilmiştir. Başlarda tek Ombudsman yetkili kılınmışken, 1975 tarihli Ombudsman Kanunu ile ek Ombudsman atanmasına izin verilmiş ve Ombudsman'ın denetim alanı yerel yönetimleri de kapsar duruma gelmiştir. Ombudsman, Bakanlık ve bağlı kuruluşlarda görev yapan memurların eylem ve işlemlerinde hukuka uygun davranıp davranmadıklarını denetleme yetkisini haizken; ordunun büyük bir kısmını, adli mahkemeleri ve özel idari yargı kuruluşlarını soruşturma yetkisi Ombudsmana tanınmamıştır. Ayrıca Ombudsman kararları tavsiye niteliğindedir.⁴⁰

³⁵ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 66-67.

³⁶ Emre KAYA, a.g.e., s. 169.

³⁷ Ali Fuat GÖKÇE, a.g.e., s. 206.

³⁸ İbrahim Uğur ESGÜN (1996). Ombudsman Kurumunun Türkiye İçin Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.45, S.1, s. 255.

³⁹ Hasan Tahsin FENDOĞLU, a.g.e., s. 14.

⁴⁰ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 77-79.

İngiltere’de 1967 tarihli Yönetim İçin Parlamento Komiserliği Kanunu’nun kabul edilmesiyle İngiliz Sayıştay Başkanı ilk Ombudsman olarak göreve getirilmiştir.⁴¹ İngiltere’de daha sonraki yıllarda genel yetkili Ombudsmanın haricinde; Cezaevi Ombudsmanı, Medya Ombudsmanı, Kuzey İrlanda Ombudsmanı, Polis Ombudsmanı, Adalet Hizmetleri Ombudsmanı gibi çok dar alanda yetkili uzmanlık Ombudsmanlıkları’nın kurulduğu bilinmektedir.⁴² İngiltere’de Ombudsman kararları yaptırım gücünü haiz değildir.⁴³

5. KITA AVRUPASI HUKUK SİSTEMİNDE OMBUDSMANLIK

Kıta Avrupası içerisinde yer alan Almanya’da, Alman Anayasasının on yedinci maddesiyle vatandaşlara dilekçe hakkı verilmiştir. Yine Alman Anayasasının 45-b maddesiyle Savunma Ombudsmanlığı oluşturulmuş, 1956 yılında Savunma Ombudsmanlığı Kanunu ile kurum yasal zemine oturtulmuştur. Almanya’da Savunma Ombudsmanlığı’nın yanında Cezaların İnfazı Ombudsmanı, Bankalar Ombudsmanı ve Sigorta Ombudsmanı da bulunmaktadır.⁴⁴ Almanya’da, Ombudsman’ın aldığı kararların bağlayıcılığının bulunmadığı ve alınan kararların tavsiye niteliğinde olduğu aşık olmakla; sigorta şirketlerinin verdiği kararları inceleyen Sigorta Ombudsmanı, 5000 Euro’ya kadar olan uyuşmazlıklarda, şirket için sonuçları bağlayıcı karar verebilmektedir.⁴⁵

Fransa’da Ombudsmanlık, önceleri Mediateur kurumuna karşılık gelmekteydi. Fransa’daki bu kurumun, 1809 yılından bugüne İsveç’te uygulanan Ombudsman sistemi ile 1967 yılından bu yana İngiltere’de uygulanan parlamento komiseri sisteminden etkilenecek geliştiğini söyleyebiliriz. Fransa’da Mediateur; hükümet birimleri ile vatandaşlar arasındaki uyuşmazlıkların kamuya hizmet misyonu çerçevesinde dostane bir şekilde çözüme kavuşturulması, hükümete ve sivil hizmet birimlerine reform önerilerinde bulunulması ve insan haklarının uluslararası boyutta teşvik edilmesi konusunda aktif rol üstlenilmesi gibi görevleri ifa etmekteydi. Mediateur, Fransa Cumhurbaşkanı’nın imzasının yer aldığı Bakanlar Kurulu kararı ile atanmakta, hükümetin bir organı olarak çalışmaktay-

⁴¹ Taykan ATAMAN (1993). İngiltere’de Ombudsman Kurumu, *Türk İdare Dergisi*, S.400, s. 245.

⁴² Hasan Tahsin FENDOĞLU, a.g.e., s. 11.

⁴³ Emre KAYA, a.g.e., s. 169.

⁴⁴ Hasan Tahsin FENDOĞLU, a.g.e., s. 9.

⁴⁵ Sefa USTA ve Abdulvahap AKINCI (2016). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik Mekanizması Olarak Ombudsmanlık Kurumu: Almanya Örneği, *Journal of Human Sciences*, C.13, S.2, s. 2741.

dı. Görev süresi dolan Mediateur tekrar seçilememekteydi.⁴⁶ Devlet tüzel kişiliği içerisinde bulunan merkez ve taşra örgütü, tüzel kişiliği haiz ve ulusal düzeyde kamu hizmeti yapan bütün kamu kurumları, yerel yönetimler ile bunların aralarında kurdukları birlikler, iktisadi ve ticari nitelikli kamu kurumları, Devlet İktisadi Teşebbüsleri ve Karma İktisadi Teşebbüsler, kamu hizmeti yapan özel hukuk kuruluşları Mediateur denetimindeydi.⁴⁷ Böyle bir yapı oluşturulmuşken, 2011 yılında reform çalışmaları sonucunda Mediateur kurumu lağvedilmiş, yeniden yapılandırılan kurumun ismi Hakların Savunucusu (Défenseur des Droits) olarak anılmaya başlanmıştır. Fransa'da 2008 yılında gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile temelleri atılan Hakların Savunucusu kurumunun yasası 2011 yılında çıkartılmıştır.⁴⁸ Fransa'da Hakların Savunucusunun kararları yaptırım gücü taşımaz.⁴⁹

Çekya'da halk avukatı tabiri Ombudsman için kullanılmaktadır. Ombudsmanın yetki ve görev alanı, yürütmeye ilişkin kuruluşların demokratik hukuk devleti prensipleriyle uyuşmayan eylemlerinden müteşekkildir. Olayın, idarenin bir fiilinden kaynaklanması ilkesi ön planda tutulmaktadır. Yargı aşamasında bir olay varsa, aynı konuda birden fazla başvuru yapılmışsa ya da iddia açık bir temelden yoksunsa başvurular geri çevrililmektedir. Kuruma başvuru için bir yıllık zamanaşımı süresi öngörülmüştür. Kararları tavsiye niteliği taşımaktadır.⁵⁰

Yunan Ombudsmanı, Anayasa tarafından onaylanan bağımsız bir otorite olarak 1 Ekim 1998'den beri faaliyettedir. Ombudsmanlık hizmeti tüm vatandaşlara ücretsiz bir şekilde sunulmaktadır. Yunan Ombudsmanı, kamu sektörünün hizmetlerinin izlenmesinde yetkilidir. Daha özel olarak; bakanlıklarda (merkezi ve bölgesel hizmetler), bölgelerde ve belediyelerde, sosyal sigorta fonlarında, vergi dairelerinde, hastanelerde, okullarda ve üniversitelerde, şehir planlama ofislerinde, hapishanelerde, polis teşkilatında, kamu hizmeti yapan şirketlerde ve kuruluşlarda Ombudsman'ın denetimi söz konusudur.⁵¹ Şikâyet konu olayın

⁴⁶ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 81.

⁴⁷ Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 82.

⁴⁸ Selçuk GİŞİ (2017). Ombudsmanlık Kurumu, İsveç ve Fransa Ülke Uygulamaları ile Avrupa Ombudsmanı Üzerine Bir İnceleme, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, S.2, s. 18.

⁴⁹ Emre KAYA, a.g.e., s. 169.

⁵⁰ Hasan Tahsin FENDOĞLU, a.g.e., s. 9-10.

⁵¹ Greek Ombudsman (2016). "Greek Ombudsman", https://www.synigoros.gr/resources/toolip/doc/2016/06/17/en_r.pdf (Erişim Tarihi: 18.02.2019), s. 2.

öğrenildiği tarihten itibaren altı ay geçmişse, şikâyet konusu genel bir bilgi veya yasal tavsiye talebi niteliğindeyse, bireyler arasındaki özel anlaşmazlıkları ilgilendiriyorsa, ulusal savunma ve güvenlik ile kamu görevlilerinin statüsüne ilişkin hizmetlerle ilişkiliyse, ülkenin dış politikası ya da uluslararası ilişkileri ve devlet güvenliğine ilişkin olaylar şikâyet konusu ise, şikâyet mahkemelerde çözüm bekleyen olayları veya mahkemelere, bağımsız otoritelere ve devletin dini kurumlarına mahsus olayları içeriyorsa, bakanlar ya da bakan yardımcılar tarafından alınan politik kararlar şikâyet edilmişse Ombudsman, bu sayılanlar hususunda denetim yapma yetkisine sahip değildir.⁵² Aldığı kararlar bağlayıcı değildir.⁵³

SONUÇ

Ombudsmanlık müessesesinin farklı uluslararası hukuk sistemlerinde farklı şekillerde uygulanıyor olmasının temel sebebi kültürel farklılıklardır. Özgürlük algısının daha yoğun olduğu ülkelerde Ombudsman'ın yetkisinin de daha geniş olduğu gözlemlenmiştir.

Ombudsmanlıkta en geniş yetkinin İskandinav familyasından olan İsveç, Norveç ve Finlandiya Ombudsmanlarına verildiği anlaşılmaktadır. Zira, her iki ülkede de yargı makamlarının birçok iş ve işlemi Ombudsman tarafından denetlenebilmekte, Ombudsman adeta bir Savcı görünümde olmaktadır. Kanımızca, böyle bir yetki genişliği doğru değildir. Ombudsmanlığın varoluş felsefesine de aykırılık taşımaktadır. Zira, Ombudsmanlık esasen uyuşmazlıkların yargı makamlarına intikal etmesini ve bu yolla hak sahibi olma sürecinin uzamasını engellemeye çalışır. Oysa, yargı makamlarının faaliyetlerinin denetlenmesi, adeta yeni bir Yüksek Mahkeme ihdasına yol açar ki, bu durum müesseseye fayda getirmekten çok zarar verir. Mahkemelerin işlemleri yavaşlar, bu yolla vatandaşın müesseseye olan güveni zedelenir ve nihayetinde başvurular azalır. Bunun yanında hemen hemen tüm devletlerde Ombudsman'ın Parlamento tarafından seçiliyor oluşu ve hatta her Parlamento seçimlerinin yenilenmesi ile birlikte Ombudsman'ın da yenilenmesi, esasında siyasi özellik de taşıyan Ombudsman'ın yargı üzerindeki denetiminde objektif olamaması gibi olumsuz sonuçlar da doğurur. Yargı makamlarının denetim yetkisi, yine aynı familyadan olan Danimarka Ombudsmanı'na ise isabetli olarak verilmemiştir.

⁵² Gamze Yudum DEMİRAL, a.g.e., s. 92.

⁵³ Selami DEMİRKOL (2014). Kamu Denetçisi (Ombudsman) Kurumunun Etkinliğinin Sağlanması ve Yargıyla İlişkisi Hakkında Kiyaslamalı Bir Çalışma Taslağı, *İdare Hukuku ve İktisat Dergisi*, S.15, s. 84.

Yine İsveç'te tek bir Devlet Ombudsmanı yerine on ayrı Ombudsman'ın görev yaptığı görülmektedir. Bu durum, kısmen faydalı olabilir. Zira, alanlarında uzmanlaşmış Ombudsmanların sadece mikro düzeydeki konularda faaliyet göstermesi daha hızlı ve yetkin sonuçların elde edilmesini sağlayabilir.

İngiltere ve Yeni Zelanda'nın başını çektiği Anglo Sakson hukuk sistemlerindeki Ombudsmanlıkta ise daha farklı hükümler göze çarpmaktadır. Örneğin Yeni Zelanda'da tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra Ombudsman'a başvurulabilmektedir. Bu fonksiyonuyla Ombudsman, adeta ülkedeki en üst yargı mercii pozisyonuna sokulmuştur. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz gerekçelerle böyle bir sistemin de doğru olmadığı kanaatindeyiz. Anglo Sakson hukuk sistemlerinde de birden çok sayıda Ombudsman tayin edildiği ifade edilmelidir. Bu özelliklere bakıldığında bu hukuk sisteminin İskandinav hukuk sistemine daha çok benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Kıta Avrupası hukuk sistemlerinde ise daha yalın bir yaklaşım görülmektedir. Yargı makamları isabetli olarak denetim kapsamı dışında tutulmuştur ve genellikle tüm konularda tek yetkili Ombudsman bulunmaktadır.

Son olarak AB Hukuku sisteminde de tek bir "Avrupa Ombudsmanı" atandığı görülmektedir. Bu kişi, Birlik üyesi devletlerin değil, Adalet Divanı dışında kalan Birlik organlarının iş ve işlemlerini denetlemek amacıyla görev yapar. İstatistiklere bakıldığında, şikâyet sayılarının yıllar bazında dengeli olduğu, bu yönüyle Birlik vatandaşlarının konuya ilişkin ortalama bir bilince sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Ombudsman'a en çok Avrupa Komisyonu'nun işlemlerinin şikâyet edildiği görülmektedir. Başvurularda en çok da idari makamların şeffaf ve hesap verebilir olma özelliğinin yetersiz olduğu görülmüş ve Ombudsman tarafından en çok bu konularda soruşturma yapılmıştır.

Kanaatimizce ombudsmanlık müessesesinin kamu kurumlarındaki işlerliği, bütün hukuk sistemlerinde daha da arttırılmalıdır. Ombudsmanlığın tavsiye özelliğinin ağır bastığı sistemlerde dahi verilen kararların nitelikli olduğuna olan inancın halk nazarında tesis edilmesi gerekmektedir. Nitekim artan saygınlık, kurumdaki beklentilerin yükselmesini sağlayacak ve bu durum kurumun tarafsızlık ve bağımsızlık adına olumlu yönde ilerlemesine imkân verecektir.

KAYNAKÇA

- AB (2019), "Avrupa Ombudsmanı", https://www.ab.gov.tr/_45639.html (Erişim Tarihi: 18.02.2019).
- AKINCI, Müslüm (1999), **Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman**, Beta Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Süleyman (1986), "İngiltere'de Ombudsman Müessesesi", **Amme İdaresi Dergisi**, C.19, S.1, ss. 157-172.
- ATAMAN, Taykan (1993), "İngiltere'de Ombudsman Kurumu", **Türk İdare Dergisi**, S.400, ss. 217-249.
- AVŞAR, B. Zakir (2007), **Ombudsman İyi Yönetilen Türkiye İçin Kamu Hakemi**, Asil Yayınları, Ankara.
- BABÜROĞLU, Oğuz ve Nevra Hatipoğlu (1997), **Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi: Devlette Bir Toplam Kalite Mekanizması Örneği**, TÜSİAD Yayını, İstanbul.
- DEMİRAL, Gamze Yudum (2009), "Uluslararası Uygulamalar Işığında Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) Kurumu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği", **Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu**, Ankara.
- DEMİRKOL, Selami (2014), "Kamu Denetçisi (Ombudsman) Kurumunun Etkinliğinin Sağlanması ve Yargıyla İlişkisi Hakkında Kıyaslamalı Bir Çalışma Taslağı", **İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi**, S.15, ss. 73-99.
- EKLUNDH, Claes (2000), "Ombudsman – İsveç'te Parlamento Ombudsmanları", **Hukuk Kurultayı 2000**.
- ERDENGİ, T. B. (2009), **Ombudsman: Dünya Uygulamaları ve Türkiye**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Ankara.
- ERHÜRMAN, Tufan (1998), "Ombudsman", **Amme İdaresi Dergisi**, C.31, S.3, ss. 87-102.
- ESGÜN, İbrahim Uğur (1996), "Ombudsman Kurumunun Türkiye İçin Gerekliliği Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.45, S.1, ss. 251-278.
- EUROPARL (2019), "Emily O'REILLY Re-elected as European Ombudsman ", <http://www.europarl.europa.eu/ireland/en/news-press/emily-o-reilly-re-elected-as-european-ombudsman> (Erişim Tarihi: 18.02.2019).
- EUROPEAN OMBUDSMAN (2017), "Annual Report 2017", <https://www.ombudsman.europa.eu/en/annual/en/94827> (Erişim Tarihi: 17.02.2019).

- FENDOĞLU, Hasan Tahsin (2010), "Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)", **SDE Analiz**, Ankara, ss. 1-20.
- GİŞİ, Selçuk (2017). "Ombudsmanlık Kurumu, İsveç ve Fransa Ülke Uygulamaları ile Avrupa Ombudsmanı Üzerine Bir İnceleme", **Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi**, S.2, ss. 1-42.
- GÖKÇE, Ali Fuat (2012), "Çağdaş Kamu Yönetiminde Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık) ve Türkiye İçin Askeri Ombudsmanlık Önerisi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.17, S. 2, ss. 203-227.
- GREEK OMBUDSMAN (2016), "Greek Ombudsman", https://www.synigoros.gr/resources/toolip/doc/2016/06/17/en_r.pdf (Erişim Tarihi: 18.02.2019).
- KAYA, Emre (2018), "Ombudsmanlık Kavramı ve Dünyada Ombudsmanlık Uygulamaları", **International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies**, C.4, S.8, ss. 153-173.
- KURUÜZÜM, İrfan (2008), **Ombudsman Kurumu, Türkiye'de Uygulanabilirliği ve Kültür ve Turizm Sektörü İçin Bir Uygulama Model Önerisi**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZDEN, Kemal (2010), **Ombudsman ve Türkiye'deki Tartışmalar**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- ÖZEKİCİOĞLU, Seda (2018), "Ombudsmanlık Mekanizmasının Gelişimi: Avrupa Birliği ve Türkiye Bağlamında Değerlendirilmesi", **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, C.16, S.1, ss. 158-175.
- PARLIAMENTARY OMBUDSMAN OF FINLAND (2019), "Ombudsman Received over 5,500 Complaints in 2018", https://www.oikeusasiamies.fi/en_GB/-/oikeusasiamiehelle-yli-5500-kantelua-vuonna-2018 (Erişim Tarihi: 17.02.2019).
- THE DANISH PARLIAMENTARY OMBUDSMAN (2018), "Annual Report 2017", http://beretning2017.ombudsmanden.dk/english/annual_report_2017/ (Erişim Tarihi: 23.02.2019).
- USTA, Hasibe (2014), "Türkiye'de Ombudsman (Kamu Denetçiliği) Kurumu", **Dene-tişim Dergisi**, S. 14, ss. 59-64.
- USTA, Sefa ve Abdulvahap Akıncı (2016), "Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik Mekanizması Olarak Ombudsmanlık Kurumu: Almanya Örneği", **Journal of Human Sciences**, C.13, S.2, ss. 2735-2749.